SUGESTII PENTRU O ABORDARE ISTORIC-CULTURALĂ A VOCABULARULUI AFECTIVITĂȚII[1]

GABRIELA STOICA[2]
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti

SUGGESTIONS POUR UNE APPROCHE HISTORIQUE-CULTURELLE DU LEXIQUE DE L'AFFECTIVITÉ.

Résumé

L'article propose une brève et sélective synthèse de quelques paradigmes de recherche théorique des affects qui portent sur les dimensions prototypiques de l'affectivité: (a) l'aspect anthropologique-cultural; (b) l'aspect social/sociétal; (c) l'aspect historique; (d) l'aspect linguistique (lexico-sémantique). Quelques concepts-clés de l'étude anthropologique et historique-culturel des affects seront délimités et présentés: le model cognitif des émotions (*cognitive model for emotions*); émotionologie (*emotionology*); communautés émotionnelles (*emotional communities*); la sémantique historique des émotions (*historical semantics of emotions*).

En soutenant la relevance d'une approche interdisciplinaire de l'affectivité et la nécessité d'une perspective historique/diachronique, le but de cet article est de délimiter et de décrire certains instruments méthodologiques qui puissent être utilisés dans l'analyse des formes de manifestation linguistique de l'affectivité et, spécialement, dans l'analyse lexico-sémantique du lexique des émotions.

Mots-clés: *model cognitif des émotions; émotionologie; communautés émotionnelles; la sémantique historique des émotions; lexique des émotions*

---

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română şi modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

[2] **Gabriela Stoica** este lector dr. în cadrul Departamentului de Lingvistică al Facultăţii de Litere, Universitatea Bucureşti şi asistent de cercetare în cadrul Sectorului de etimologie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române. Este autoare a mai multor articole dedicate studiului istoric al lexicului afectivităţii şi a cărţii *Afect şi afectivitate. Conceptualizare şi lexicalizare în româna veche* (Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2012). Este coautor in cadrul mai multor proiecte colective desfăşurate în cadrul Institutului de Lingvistică “Iorgu Iordan – Al. Rosetti”: *Micul dicţionar academic al limbii române*, (vol II-IV) (Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002-2003), *Dicţionarul limbii române. Serie nouă (DLR), Litera D* (Bucureşti, Editura Academiei, 2007, 2009), *Tratatul de istoria limbii române*, vol. I (în curs de publicare). Domeniile principale de interes sunt: istoria limbii române, lexicologia şi semantica istorică, analiza discursului, lingvistica romanică, limba română ca limbă străină; e-mail: gabrielastoica2007@yahoo.com.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

1. Precizări preliminare

În ultimele decenii (începând cu anii 60-70), afectivitatea cunoaşte un interes deosebit în literatura de specialitate, acoperind diverse domenii: psihologie, sociologie, antropologia culturală, istoria ideilor, istoria conceptuală, istoria mentalităților, lingvistică etc. Bibliografia este uriaşă, iar obiectul de studiu (*afectele/emoțiile/sentimentele* etc.), conceput, perceput şi analizat din diverse perspective teoretice şi metodologice.

Istoricul dezbaterilor ştiințifice reflectă de fapt caracterul proteic al afectivității, divergențele de opinie gravitând în jurul câtorva trăsături dominante care ar defini afectele: dimensiunea biologică; dimensiunea cognitivă; dimensiunea socială; dimensiunea antropologic-culturală; dimensiunea expresiv-lingvistică. Fără a se exclude, ci, dimpotrivă, colaterale şi coordonate, aceste dimensiuni configurează afectivitatea drept o realitate complexă şi caleidoscopică. Ca urmare, direcțiile recente de cercetare a afectivității susțin în mod firesc şi motivat o abordare inter- şi transdisciplinară a afectivității; din această perspectivă, afectivitatea reprezintă atât o realitate lingvistică, cât şi un fenomen cultural, social şi antropologic, supus variației diatopice şi diacronice (Rosenwein 2010, Reddy 2009, Wilson 2012, Baider/Cislaru 2013, Chuquet *et al.* 2013 etc., Frevert *et al.* 2014).

În lucrarea de față propunem o scurtă şi selectivă trecere în revistă a câtorva paradigme de cercetare teoretică a afectelor care iau în discuție: (a) aspectul antropologic-cultural; (b) aspectul social/societal; (c) aspectul istoric; (d) aspectul lingvistic (lexico-semantic). Vom delimita şi prezenta câteva concepte-cheie din studiul antropologic şi istoric-cultural al afectelor: *cognitive model for emotions* (*model cognitiv afectiv*)*; emotionology* (*emoționologie*)*; emotional communities* (*comunități emoționale*)*; historical semantics of emotions* (*semantica istorică a emoțiilor*).

Ne interesează delimitarea unor instrumente metodologice care pot fi utilizate în analiza formelor de manifestare a afectivității în limbă şi, mai precis, în analiza contextual-semantică a lexiconului afectiv. Propunem, totodată, o posibilă direcție de aplicare a acestor metode de cercetare pentru spațiul lingvistic şi cultural românesc.

2. Emoțiile ca fenomen istoric-cultural

2.1. Perspectiva antropologiei culturale

Studiile de antropologie a emoțiilor aderă, în mare parte, la paradigma teoretică a socio-constructivismului[3] (dezvoltată în anii 70) (vezi Averill 1980,

[3] Pentru o o sinteză critică a principalelor paradigme teoretice şi metodologice care au fost elaborate pentru studiul emoțiilor ca fenomen psihologic, antropologic, sociologic, cultural şi lingvistic, vezi Lutz/White 1986, Reddy 2001, cf. şi Stoica 2012.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

Harré 1986, Lutz 1988, Oatley 1993 ş.a.). Din această perspectivă, afectele şi exprimarea lor sunt constructe socio-culturale, determinate, modelate şi exprimate în funcție de un cod de norme prescrise în cadrul unei comunități/al unui cadru cultural determinat. Un concept fundamental adus în discuție este cel de *cultural display rules* („acquired conventions, norms, or habits that dictate what emotion can be shown to whom and in which contexts", Lutz/White 1986: 410), sistemul de norme şi convenții determinate cultural privind manifestarea emoțiilor; aceste reguli cenzurează/controlează trăirea afectivă primară şi impun necesitatea unei adaptări cognitive şi comportamentale („(they) interfere with the emotional responses that are dictated by the innate affect program. Culture is seen as having a strong influence on individual ***coping***, or cognitive and behavioral attempts to deal with the emotion and its causes", *ibid.*, p. 410-411) (vezi şi Mesquita/Frijda/Scherer 1997: 267). Emoțiile sunt dependente cultural, fiind „create" de fiecare societate, comunitate şi cultură în parte[4]; specificitatea culturală este, aşadar, o caracteristică şi, deci, din această perspectivă, cu greu se mai poate susține caracterul universal al afectivității; de asemenea, nu sunt luate în discuție mecanismele cognitive interne de producere a emoțiilor (aflate în centrul paradigmei teoretice a psihologiei cognitive[5]).

De altfel, în studiile de antropologie culturală (şi psihologie), o controversă principală are în centru caracterul *universal vs. specific cultural* al emoțiilor. În aparență dihotomice, cele două dimensiuni nu se exclud reciproc. Existența unor universalii afective (emoții primare, recognoscibile transcultural şi lexicalizate în toate limbile, vezi Wierzbicka 1999a, Wierzbicka 1999b, Scherer 1995), reprezentând un nucleu cognitiv-afectiv înscris în codul genetic

[4] "Emotions depend on language, cultural practices, expectations, and moral beliefs. This means that *every* culture has its rules for feelings and behavior; *every* culture thus exerts certain restraints while favoring certain forms of expressivity" (Rosenwein 2002: 20).

[5] Această paradigmă (vezi Arnold 1960, Frijda 1986, Lakoff/Kovecses 1987) pune în evidență schemele/tiparele cognitive activate în conceptualizarea unor emoții ("the cognitive structures or schemata used to conceptualize specific emotions", Lutz/White 1986: 419). Tiparele cognitive pot fi reliefate prin analiza semnificațiilor termenilor afectivi. Mecanismele cognitive de reprezentare afectivă sunt adeseori de tip metaforic, indicând o anumită structură inferențială în conceptualizarea emoțiilor (în termeni concreți) (Lakoff/Kovecses 1987, Kovecses 1990). Conform psihologiei cognitive, emoțiile sunt forme de evaluare a unui stimul extern (în termeni opozitivi *negativ/pozitiv*, în raport cu starea de bine a subiectului în cauză) şi sunt însoțite de semnale organice (palpitații, schimbarea temperaturii corpului etc.) sau/şi de impuls spre acțiune (*action readiness*) („In the cognitive view, emotions are part of a process of perception and appraisal, not forces striving for release. Denying that emotions are irrational, cognitive psychologists see them as resulting from judgments about "weal or woe"- that is, about whether something is likely to be good or harmful, pleasurable or painful, as perceived by each individual. […] the process begins with the judgment or "appraisal." Then come the emotional signals (palpitating heart, increased perspiration), some of which are conscious and nameable and others of which are not. Finally comes "action readiness": the person is poised to flee, strike, freeze, try harder, or do something new", Rosenwein 2002: 29).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

universal al indivizilor, nu anulează (şi nu este contrazisă) de variaţia şi modelarea culturală a afectivităţii (pusă în evidenţă de studiile etnografice şi antropologice asupra emoţiilor în diverse spaţii culturale) (Lutz 1982, 1985, 1987, 1988, Ellsworth 1997: 24-26; Markus/Kitayama 1997b: 341-343). Aceeaşi emoţie (universală) poate fi concepută, lexicalizată, manifestată diferit de la un spaţiu cultural la altul, în funcţie de relevanţa cultural determinată a stimulului afectiv. Mesquita/Frijda/Scherer 1997: 257; Markus/Kitayama 1997b: 341-343 discută despre existenţa unui nucleu de idei culturale (*core cultural ideas*), înglobând o sumă de concepte, valori la care o societate/comunitate este sensibilă din punct de vedere afectiv. În funcţie de aceste caracteristici culturale, se pot delimita anumite *modele cognitiv-afective* (***cognitive model for emotions***, Russell 1991: 428); acestea sunt definite drept sisteme de convingeri privind natura emoţiei, mecanismele, funcţionarea/rolul specific al acesteia etc., care impun o anumită codificare verbală şi/sau paraverbală a emoţiilor ("one's structure of beliefs concerning what brings each emotion about, what its mechanisms are, what to do about it, how to evaluate its occurrence, and so on", Russell 1991: 428).

Aşadar, culturi diferite prezintă matrici conceptuale diferite de reprezentare a (aceloraşi) fenomenelor afective (şi, implicit, lexicoane afective corespunzătoare diferite). În acest sens, o distincţie fundamentală este cea operată de Levy (1984) între *hypercognition* şi *hypocognition* (p. 407) şi între afecte „hiperconceptualizate" (*hypercognized*) şi afecte „hipoconceptualizate" (*hypocognized*). Primul tip se referă la emoţii pentru care o societate/o cultură posedă o structură cognitivă elaborată ("a large number of culturally provided schemata", *ibid.*, p. 400), indiciile fiind manifestarea, exprimarea curentă, comportamentală şi lingvistică (frecvenţa şi numărul mare de cuvinte care le desemnează). Al doilea tip presupune un tipar cognitiv mai puţin distinctiv, implicând o lexicalizare redusă sau chiar nelexicalizarea unor afecte, nerelevante în spaţiul cultural în discuţie ("under-schematized emotional domains", *ibid.*).

Totodată, fiind controlate de setul de norme intracomunitare, emoţiile au o importantă dimensiune ***socială***, fiind modelate şi dezvoltate de-a lungul interacţiunilor interpersonale în cadrul unei comunităţi/societăţi; ele devin indicatorul apartenenţei individului la un grup[6], funcţionează ca procese de mediere între individ şi context, oferind indivizilor „a set of socially shared scripts" (Markus/Kitayama 1997b: 339), care îi ajută să se adapteze la aşteptările şi cerinţele culturale intra-grup. Fiecare cultură are un tipar afectiv intracomunitar care este parte dintr-un model cultural-antropologic mai extins. Aşadar, emoţiile reprezintă rezultatul unei evaluări individuale a unui stimul

[6] "numerous ethnographic studies have noted that emotions are a primary idiom for defining and negotiating social relations of the self in a moral order [...]. In these studies, emotions emerge as socially shaped and socially shaping in important ways", Lutz/White 1986: 417).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

afectogen, automat regularizate însă de normele socio-culturale[7]. Emoțiile au un dublu aspect: pe de o parte, reprezintă categorii universal umane; pe de altă parte, reprezintă realități subiective şi variabile, dependente şi modelate de cadrul socio-cultural în care se actualizează.

Aceeaşi emoție poate fi experimentată diferit în două culturi diferite sau în cadrul aceleiaşi culturi, putând fi, deci, obiectul unor variații interculturale diatopice şi/sau unei variații intra-culturale diacronice/diatopice.

2.2. Perspectiva istoriei culturale a emoțiilor

După cum am văzut mai sus, studiile de antropologie au în vedere variația diatopică şi trans-culturală a emoțiilor. Deşi admit caracterul mobil al fenomenelor de viață afectivă, ceea ce lipseşte, în general, acestor cercetări[8] este o perspectivă istorică asupra variației diacronice a afectivității de la o cultură la alta sau în cadrul aceleiaşi culturi. Conceptualizarea, lexicalizarea, formele de manifestare a afectivității sunt dinamice nu doar diatopic, ci şi diacronic, în funcție de prefacerile culturale mai ample pe fundalul cărora se actualizează. Acest deficit metodologic este recuperat însă de către studiile, din ce în ce mai numeroase, dedicate parcursului istoric al emoțiilor în diverse spații culturale şi lingvistice (dintre lucrările mai recente, Reddy 2001, Nagy/Boquet 2008, Boquet 2010, Frevert 2011, Frevert *et.al.* 2014 *et. al.*[9]).

Un prim model teoretic şi metodologic de referință în analiza cultural-istorică a emoțiilor este cel propus în 1985 de P. Stearns şi C. Stearns, care introduc termenul/conceptul ***emotionology***. Acesta desemnează setul standard de norme privind comportamentul şi atitudinile expresiv-afective recomandate şi acceptate/acceptabile de către membrii unei comunități date ("the attitude or standards that a society, or a definable group within a society, maintains toward basic emotions and their appropriate expression [and] ways that institutions

---

[7] Trăirea individuală se integrează şi se conformează unui tipar cultural mai larg: „an interpretive grid, or meaning system, or schema [...]. It consists of language and a set of tacit social understandings [..], as well as of the social representations and practices that reflect and enact these understandings in daily life" (Markus/ Kitayama 1997a: 95); "Although human emotional endowment is no doubt largely innate and universal, people's emotional lives are shaped, to a considerable extent, by their culture. Every culture offers not only a linguistically embodied grid for the conceptualization of emotions, but also a set of "scripts" suggesting to people how to feel, how to express their feelings, how to think about their own and other people's feelings, and so on. In fact, a culture's lexical grid and its repertoire of ''cultural scripts'', including ''emotional scripts'', are closely related" (Wierzbicka 1999b: 240).

[8] „Virtually all of this work lacks historical depth and political coherence. Ethnographers who practice constructionism (whatever their theoretical allegiance may be) continue to write in the ethnographic present about communities presumed to be culturally uniform" (Reddy 2001: 45).

[9] Vezi şi scurta sinteză teoretică făcută de Sullivan 2013.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

reflect and encourage these attitudes in human conduct" (Stearns/Stearns 1985: 813). Conceptul se sprijină pe teoriile anterioare de sociologie a emoțiilor care discută aşa-numitele *feeling rules* (Hoschschild 1979: 124)*/emotion rules/ display rules*: normele de exprimare afectivă active în cadrul unei societăți; ca urmare, conceptul nu se referă obligatoriu la emoția simțită în mod real, ci la emoția recomandată a fi trăită şi manifestată, în acord cu un cod relativ strict de reguli, prezent într-un anumit context şi într-o anumită societate, la un anumit moment. ("[societies] use norms to organize the personal reactions to other people's emotions and personal regulation and perception of one's own emotions. […] Emotionology [...] normally governs what people think they should be experiencing" (Stearns/Stearns 1986: 14). Diversele forme de *emotionology* sunt supuse variației diacronice şi diatopice, odată cu evoluția cadrului cultural şi de civilizație mai larg, iar compararea lor istorică poate oferi date interesante asupra dinamicii culturale a afectivității.

Plecând de la conceptul de *emotionology*, analizat critic, B. Rosenwein (2002, 2007, 2010) propune un nou concept şi o nouă metodă de abordare istorică a emoțiilor, acela de *comunități emoționale* (***emotional communities***); acesta se referă la grupuri societale ai căror membri aderă la acelaşi cod de expresie şi de valorizare/ devalorizare afectivă; definiția este următoarea: "People lived – and live – in what I propose to call "emotional communities". These are precisely the same as social communities – families, neighborhoods, parliaments, guilds, monasteries, parish church memberships – but the researcher looking at them seeks above all to uncover systems of feeling: what these communities (and the individuals within them) define and assess as valuable or harmful to them; the evaluations that they make about others' emotions; the nature of the affective bonds between people that they recognize; and the modes of emotional expression that they expect, encourage, tolerate, and deplore" (2002: 35).

Asemenea comunități emoționale pot coexista în cadrul aceluiaşi interval temporal şi în acelaşi spațiu cultural şi pot suporta mutații de-a lungul timpului ("There are two points here: not only does every society call forth, shape, constrain, and express emotions differently, but even *within the same society* contradictory values and models, not to mention deviant individuals, find their place" (Rosenwein 2002: 36). De asemenea, conceptul de *comunități emoționale* poate fi extins, pentru epoca modernă, la cel de *națiune* sau „comunitate imaginată" (*imaginated community*) („Emotional communities may be large or small. In the modern world, the historian may even treat a nation - an "imagined community"- as an emotional community" (Rosenwein 2010: 12).

În acord cu această perspectivă, studiul istoric al emoțiilor impune o metodologie specifică, sprijinindu-se pe analiza lexicului afectiv, care poate reflecta conceptualizarea afectelor în cadrul unei comunități emoționale bine delimitate; sunt implicate, astfel, câteva operații: (a) constituirea unui set de

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

surse reflectând setul de norme care gestionează experimentarea emoțiilor în cadrul coerent al unei comunități emoționale şi al unei perioade bine delimitate (*gather a dossier of sources for each emotional community*); (b) problematizarea termenilor afectivi (*problematize emotion terms*): semnificația acestora, asemenea afectelor pe care le desemnează, este extrem de dinamică diacronic; sunt termeni, azi afectivi, care nu erau considerați ca desemnând emoții în trecut; de asemenea, ceea ce este considerat azi emoție, în trecut este posibil să nu fi fost înțeles ca atare[10]; (c) utilizarea teoriilor asupra emoțiilor curente în perioada luată în discuție: în felul acesta se poate înțelege mai bine ce era perceput ca având semnificație afectivă în epoca analizată; (d) evaluarea cantitativă (frecvența) a cuvintelor şi frazelor desemnând emoții, în vederea stabilirii gradului lor de relevanță[11]; (e) lectura „tăcerilor" (*read the silences*): absența unui conținut emoțional, a lexicalizării unor afecte poate fi relevantă pentru profilul afectiv al comunității în discuție[12]; (f) lectura metaforelor (*read the metaphors*), care pot ascunde expresia unor emoții; (e) lectura ironiilor (*read the ironies*), care pot ascunde atitudini emoționale; (f) atenția acordată rolului social al emoțiilor (*consider the social role of emotions*): exprimarea emoțiilor este o formă de interacțiune socială, emoțiile fiind „instrumente de sociabilitate" ("instruments of sociability", p. 19); interacțiunile social-afective configurează tipare de expresie emoțională ce permit reglarea relațiilor interpersonale[13]; (g) urmărirea schimbărilor de-a lungul timpului (*trace changes over time*): emoțiile şi comunitățile emoționale sunt variabile diacronic[14].

Ceea ce se remarcă la această metodologie de cercetare istorică a emoțiilor este importanța acordată formelor de manifestare ***lingvistică*** a

[10] "Many words and ideas have only fuzzy equivalents in the past. [...] But emotion words are more complex than most, posing two major issues. First is the problem of defining the emotion; second is the question of whether the word was at the time considered an emotion […] But emotions are more slippery than many other ideas" (Rosenwein 2010: 13).

[11] "The right vocabulary is not sufficient. The weight and significance of the terms need to be interrogated. A detailed examination of one emotion - say the history of anger - can be justified. [...] Historians interested in the characteristics of particular emotional communities need to consider *which* emotions were most fundamental to their styles of expression and sense of self" (Rosenwein 2010: 15).

[12] "Some sources are unemotional in tone and content. These are as important as overtly emotional texts. Emotional communities generally avoid some emotions while stressing others. Or they avoid certain emotions in particular contexts" (Rosenwein 2010: 16).

[13] "Expressions of emotions should thus be read as social interactions. The emotional give and take among people form "scripts" that lead to new emotions and readjusted relationships" (Rosenwein 2010: 20).

[14] "historians also need to trace changes over time, either because an emotional community itself changes or because a new and different one comes to the fore" (Rosenwein 2010: 21); "Dominant emotional communities may themselves change, or they may lose purchase and become marginal. Meanwhile, some formerly marginal communities may come to the fore, whether because they gain political hegemony, because their activities garner prestige, or for some other reason" (Rosenwein 2010: 23).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

afectelor, pe baza actualizării lor într-un corpus reprezentativ de ***texte***. Parcursul istoric al emoțiilor poate fi recuperat prin analiza textuală a lexicului afectiv şi prin corelarea cu datele contextului istoric-cultural specific.

Acelaşi rol esențial este acordat vocabularului afectivității şi într-o lucrare recentă dedicată istoriei emoțiilor ca fenomen cultural şi lingvistic, din perspectivă transdisciplinară (Frevert *et al.* 2014). Propunând o istorie conceptuală a emoțiilor (din punctul de vedere al antropologiei istorice), obiectivul principal al analizei este delimitarea unei *semantici istorice a emoțiilor (a historical semantics of emotions*) (Frevert 2014:10). Mutațiile de conceptualizare şi de manifestare a afectivității (în studiul în cauză, de-a lungul a trei secole, în trecerea de la epoca luminilor către modernitate) pot fi reflectate de dinamica termenilor afectivi clasificatori de tipul *affect, appetite, emotion, sensation, feeling, temper, passion, fervor, sensibility*, înregistrați în enciclopediile epocii (pentru limba engleză, franceză şi germană). Se poate reconstitui astfel dinamica istorică a semnificațiilor acestora (şi a termenilor afectivi cu care se pot corela) şi a modului în care formele de viață afectivă sunt concepute, percepute, discriminate şi evaluate de-a lungul timpului[15]. În analiza dinamicii semantice a termenilor luați în considerare, simpla definiție enciclopedică nu este suficientă; metodologic, se impune necesitatea analizei contextualizării conceptelor în cauză; aceasta implică analiza surselor, delimitarea termenilor sinonimi, antonimi sau analiza colocațiilor imediate[16]. O astfel de analiză repune în evidență dimensiunea culturală şi socială profundă a afectelor/emoțiilor. Acestea sunt dependente de profilul cultural al epocii pe care se proiectează, iar ***dinamica culturală se reflectă în dinamica de conceptualizare şi lexicalizare a afectelor***[17].

[15] "Of primary importance to such a semantics are concepts that are defined and explained in a dictionary or lexicon. This does not involve the reconstruction of a "vocabulary of emotions", but the generic and collective concepts of the many individual words related to *emotions.* Among these concepts such as *affect, appetite, emotion, sensation, feeling, temper, passion, fervor, sensibility,* and *drive,* in their parallel English, German and French versions. These concepts and their (understable) meanings give us initial access to what they knew about them, and how this knowledge helped them to order, distinguish, demarcate, and evaluate feelings" (Frevert 2014: 10).

[16] "The contextualization of concepts and their meanings was often neglected in encyclopedias and reference works […]. To make up for this problem we have also drawn upon the sources to which the entries refer, taking account of cross-references, together with synonyms, associated terms, neighbouring words, and antonyms. This approach has made it possible to assemble vast terminological fields, and tackle the total architecture of concepts of emotion" (Frevert 2014: 11).

[17] "emotions, however they might be, were to a great extent formed culturally and socially. Who felt what, and how they expressed it, depended upon the given circumstances of their lives, their level of education, and their age and gender, but it also depended upon the general development of a society and its level of political maturity" (Frevert 2014: 24).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

3. Pentru o abordare istoric-culturală a vocabularului afectivității

Toate modelele de analiză cultural-istorică a emoțiilor mai sus prezentate oferă instrumente teoretice şi metodologice pentru un studiu interdisciplinar al formelor de manifestare a afectivității. Utilizarea conceptelor *model cognitiv afectiv, emoționologie, comunități emoționale* etc. poate fi extinsă metodologic dincolo de limitele domeniului ştiințific de bază (antropologie, psihologie, sociologie etc.), o disciplină tangentă care poate accepta o astfel de abordare interdisciplinară fiind lingvistica. Conceptualizarea afectivității şi mutațiile ei diacronice, determinate cultural-istoric, pot fi analizate prin intermediul *lexicului* afectiv şi al contextualizărilor lui particulare. Vocabularul afectiv actualizat în texte reprezentative pentru un context şi o epocă culturală poate reflecta dinamica conceptual-istorică a unui anume *model cognitiv afectiv* specific unei *culturi*.

În paralel cu studiile de istorie culturală şi de antropologie a emoțiilor, afectivitatea face obiectul de studiu a numeroase cercetări ***lingvistice***, din diferite perspective: lexical-semantică (având o vedere o singură limbă sau, frecvent, o analiză contrastivă pluri-, interlingvistică: Bidu-Vrănceanu 2008, Rastier (ed.) 1995, Grossmann/Tutin (eds.) 2005, Novakova/Tutin (eds.) 2009, Wierzbicka 1999, 2009 etc.), gramaticală (semantic-sintactică: vezi numărul tematic *Langue Française*, 105, 1995), pragma-retorică (Walton 1992, Niemeier/Dirven (eds.) 1997, Plantin/Doury/Traverso 2000, Weigand (ed.) 2004, Charaudeau 2008, Plantin 2011 etc.).

Cercetările preponderent non-lingvistice pun însă accentul pe dimensiunea cultural-istorică a afectelor; cercetările preponderent lingvistice se axează mai degrabă pe aspectele sincronice, actuale, ale manifestărilor afectivității în limbă. Puține studii abordează expresia ***lingvistică*** a afectelor, dintr-o perspectivă ***istoric-culturală***, vizând configurația unui lexic al afectelor într-o perioadă istorică mai veche (pentru franceză, vezi Picoche 1976, cf. şi Dumonceaux 1975, pentru spaniolă, Venegas García 1989, pentru română, Stoica 2012) sau evoluția diacronică specifică acestui câmp lexico-semantic, în acord cu mutațiile contextului extralingvistic pe care se proiectează.

În cele ce urmează facem o sugestie de cercetare care să aibă în vedere acest demers teoretic şi metodologic interdisciplinar: analiza formelor de manifestare a afectivității în spațiul românesc în perioada de tranziție de la epoca veche la cea modernă (sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). Dacă obiectivul unei cercetări de tip istoric este surprinderea dinamicii de conceptualizare şi lexicalizare a afectelor, alegerea perioadei analizate este importantă (prin fenomenele specifice pe care le poate prezenta sau prin transformările particulare pe care le poate parcurge).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

Din acest punct de vedere, în studiile dedicate istoriei emoțiilor în spațiul european occidental, o atenție deosebită a fost acordată epocii luminilor, în virtutea mutațiilor esențiale care au loc în planul sensibilității colective în această perioadă (Frevert 2014: 12, vezi şi Dumonceaux 1975). În spațiul occidental european, secolul al XVIII-lea reprezintă „secolul sensibilității" („era of sensibility", *idem*), în care emoția ocupă locul central; viața afectivă este descoperită, adusă în prim-plan, descrisă şi evaluată. Într-o epocă a raționalismului cartezian, fenomenul este în aparență contradictoriu. Însă, descoperirea trăirii interioare, a afectivității profunde şi individuale se înscrie în mai amplul proces de analiză şi înțelegere rațională a sinelui; afectele, emoțiile, pasiunile devin subiecte de (auto-)cercetare şi de discuție[18]. În secolul al XVIII-lea, emoțiile devin apreciate şi sunt subiectul central al filosofiei morale; a simți, a fi emoționat, a exprima emoția, a empatiza devin realități afective normale şi respectate/respectabile[19].

Plecând de la aceste analize deja existente pentru alte spații culturale (occidental-europene) şi pe baza instrumentelor metodologice oferite de studiile de specialitate de antropologie şi istorie culturală a emoțiilor (vezi *supra*), un studiu paralel se poate face şi pentru spațiul cultural românesc în trecerea de la epoca veche la cea modernă (corespunzătoare, cu o oarecare defazare, în linii generale, epocii luminilor occidentale). Interesează, aşadar, delimitarea unei „semantici istorice a emoțiilor" (*a historical semantics of emotions*), rezultat al configurării unui anume *model cognitiv afectiv*, specific unei anume *comunități emoționale* (favorizând *hipo*-sau *hiperconceptualizarea* unor afecte relevante pentru această comunitate), prin analiza semanticii (contextualizate) a *lexicului afectiv*. Cu alte cuvinte, obiectivul este delimitarea unor semnificații pe care emoțiile le au sau ajung să le aibă într-un anume cadru cultural şi social prin analiza semnificațiilor pe care le actualizează termenii afectivi existenți în limbă la momentul respectiv.

După cum se ştie, principatele române în pragul epocii moderne trec printr-o serie de transformări culturale esențiale, care se vor preciza în secolul al XIX-lea. Importante mutații au loc şi în planul mentalității şi sensibilității colective. Una dintre schimbările esențiale priveşte, între altele, conceptualizarea afectivității. Subiectivitatea, trăirea individuală sunt focalizate, se înregistrează o criză a sensibilității (vezi şi Vintilă-Ghițulescu 2006, Simion 2008). Emoțiile invadează spațiul public şi privat românesc, prin literatura

[18] "On reflection, however, it can be assumed that this interest in emotions derived from the impulse towards enlightenment itself. In no respect din "enlightenment" mean the reduction of individuals to their capacity for rational thought. A person also came across as being enlightened if phenomena that contradicted this way of thought were illuminated and explained. In this sense, feelings and change of temper and mood could themselves be subjected to rational analysis, and everyone could talk about it" (Frevert 2014: 12).

[19] "To feel and be moved was in the eighteenth century perfectly respectable. Sensiblity, *sensibilité, Empfindsamkeit* – everywhere in (Western) Europe this song was sung. Literature and poetry described it as the supreme value, and sought to cultivate it in their readers" (Frevert 2014: 14).

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

originală care apare acum după model occidental, prin traducerile intense din literatura europeană, prin publicistica dezvoltată treptat la începutul secolului al XIX-lea. Modelul cognitiv afectiv anterior, de tip medieval (colectivist, ierarhic, religios) tinde să fie reorientat către unul nou, occidental. Aceste schimbări de mentalitate culturală sunt reflectate direct de lexicalizarea afectelor, care cunoaşte în această perioadă o rafinare şi o diversificare specifică. Anumite afecte, punând în prim plan trăirea individuală, tind să fie hiperconceptualizate (cum este cazul *dragostei* – „amoriul") şi dominant lexicalizate.

Conceptualizarea afectivității se nuanțează, se diversifică, iar lexicul existent devine treptat insuficient de rafinat şi de variat. Consecința în planul vocabularului este îmbogățirea şi diversificarea *lexicală* (împrumutul de noi termeni care pot surprinde mai precis nuanțe noi de conceptualizare) şi *semantică* (treptat, unele cuvinte vechi dobândesc noi sensuri afective, devenind polisemantice). În această direcție, este relevant inventarul termenilor afectivi, selectat din lista de împrumuturi neologice realizată de N. A. şi Despina Ursu (2004, 2006, 2011) pentru perioada 1760 si 1860. Dăm doar câteva exemple: *admirație, adorație, agonie, alegrețe, amabilitate, ambiție, amor, animozitate, antipatie, anxietate, aroganță, compasiune, curaj, decepție, depresiune, deprima, desperare, detestație, dezamăgire, dezgust, dezolare, dispreț, egoism, enervare, felicitate* „fericire", *filantropie, furie, gelozie, idolatrie, inamiciție, indignare, invidie, isterie, jenă, letiție* „bucurie", *mizantropie, mizericordie, orgoliu, respect, tandrețe, vanitate* etc.

Toți aceşti termeni sunt împrumuturi pătrunse în limbă în perioada aflată în discuție; aceştia contribuie la configurarea unui vocabular modern al afectivității, desemnând nuanțat şi complex forme de viață afectivă conştientizate şi conceptualizate odată cu trecerea spre modernitate. Numărul lor mare (şi frecvența în textele epocii) indică o hiperconceptualizare a afectivității, care ajunge să ocupe un loc central în modelul cultural al perioadei de tranziție.

4. Concluzii

Fenomenul proteic al afectivității poate şi trebuie studiat dintr-o perspectivă interdisciplinară, care să acopere complexitatea formelor specifice de manifestare a acestuia. O dimensiune particulară este cea a ***mobilității diacronice***, circumscrisă cultural; afectele sunt forme de viață culturală, iar conceptualizarea, lexicalizarea şi manifestarea lor (făcând obiectul de studiu al psihologiei, lingvisticii, antropologiei şi sociologiei) cunosc mutații importante de-a lungul timpului, odată cu prefacerile cadrului cultural şi de mentalitate mai larg. Analiza ***lexicului afectiv*** (cantitativă şi, în special, calitativă), existent într-o perioadă istoric determinată şi utilizat ca instrument de expresie în cadrul unei comunități delimitate lingvistic şi cultural, poate pune în evidență mutații ale

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

unui modelului cognitiv afectiv specific. Această analiză impune metodologic corelarea mai multor concepte teoretice şi sugestii practice aparţinând unor domenii conexe (având acelaşi obiect de studiu, afectele), care să ilustreze, unitar, dimensiunile prototipice specifice afectivităţii: *culturală*, *antropologică*, *sociologică*, *lingvistică şi istorică.*

BIBLIOGRAFIE

Arnold, M. B., 1960, *Emotion and Personality*, New York, Columbia University Press.

Averill, J.R., 1980, "A constructivist view of emotion", in R. Plutchik, H. Kellerman (eds.), *Emotion: Theory, research and experience*, vol. I, New York, Academic Press, pp. 305-339.

Baider, F., G. Cislaru (eds.), 2013, *Cartographie des emotions*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle.

Bidu-Vrănceanu, A., 2008, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice şi aplicaţii practice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Boquet, D., 2010, „Faire l'histoire des émotions à l'âge des passions", articol online pe http://emma.hypotheses.org/1106

Charaudeau, P., 2008, « Pathos et discours politique », în M. Rinn (ed.), *Émotions et discours. L'usage des passions dans la langue*, Presses Universitaires de Rennes, pp. 49-58.

Chuquet, H. *et al.* (eds.), 2013, *Des sentiments au point de vue*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.

Dumonceaux, P., 1975, *Langue et sensibilité au 17e siecle: l'évolution du vocabulaire affectif*, Geneva, Droz.

Ellsworth, Ph., 1997, "Sense, Culture, and Sensibility", în Sh. Kitayama, H.R. Markus (eds.) 1997: 23-50.

Frevert, U., 2011, *Emotions in History. Lost and Found*, Budapest, CEU Press.

Frevert, U., 2014, "Defining Emotions: Concepts and Debates over Three Centuries", în Frevert *et al.* 2014: 1-31.

Frevert, U., M. Scheer, A. Schmidt, P. Eitler, B. Hitzer, N. Verheyen, B. Gammerl, Chr. Bailey, M. Pernau, 2014, *Emotional Lexicons. Continuity and Change in the Vocabulary of Feeling 1700-2000*, Oxford, Oxford University Press.

Frijda, N. H., 1986, *The emotions*, Cambridge, Cambridge University Press.

Grossmann, F., A. Tutin (eds.), 2005, *Sémantique des noms et adjectifs d'émotion, Revue Lidil (Revue de linguistique et de didactique des langues*), *Université Stendhal de Grenoble*, no. 32, 2005, online pe http://lidil.revues.org/index81.html

Harré, R. (ed.), 1986, *The social construction of emotions*, Oxford, Basil Blackwell..

Hoschschild, A.R., 1979, „Emotion work, feeling rules, and social structures", in *American Journal of Sociology*, vol. 85, nr. 3, pp. 551-575.

Kitayama, Sh., H. R. Markus (eds.), 1997, *Emotion and Culture. Empirical studies of mutual influence*, Washington D. C., American Psychological Association.

Kovecses, Z., 1990, *Emotion concepts*, New York, Springen Verlag.

Lakoff, G., Z. Kovecses, 1987, „The cognitive model of anger in American English", în Quinn, N., D. Holland (eds.) 1987: 195-221.

Langue Française, nr. 105, 1995.

Levy, R.I., 1984, "The emotions in comparative perspective", în K. Scherer, P. Ekman (eds.) 1984: 397-412.

Lewis, M., J. M. Haviland (eds.), 1993, *Handbook of emotions*, New York, Guilford.

Lutz, C., 1982, "The domain of emotion words in Ifaluk", în *American Ehnologist*, 9, pp. 113-128.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

Lutz, C., 1985, "Ethnopsychology compared to what? Explaining behaviour and consciousness among the Ifaluk", în G.M. White, J. Kirkpatrick (eds.) 1985: 35-79.

Lutz, C., 1987, "Goals, events and understanding in Ifaluk emotion theory", în N. Quinn, D. Holland (eds.) 1987: 290-312.

Lutz, C. A., 1988, *Unnatural emotions: Everyday sentiments on a Micronesian atoll and their challenge to western theory*, Chicago, University of Chicago Press.

Lutz, C., G.M. White, 1986, „The Anthropology of Emotions", in *Annual Review of Anthropology*, Vol. 15., pp. 405-436.

Markus, H.R., Sh. Kitayama, 1997a: "The Cultural Construction of Self and Emotion: Implications for Social Behavior", în Sh. Kitayama, H. R. Markus (eds.) 1997: 89-130.

Markus, H.R., Sh. Kitayama, 1997b: "The Cultural Shaping of Emotion: A Conceptual Framework", în Sh. Kitayama, H.R. Markus (eds.) 1997: 339-351.

Mesquita, B., N. H. Frijda, K. Scherer, 1997, "Culture and Emotion", în *Handbook of cross-cultural psychology*, vol. 2., *Basic processes and developmental psychology*, Boston, Allyn&Bacon, pp. 255-297.

Nagy, P., D. Boquet, 2008, „Émotions historiques, émotions historiennes", in *Écrire l'histoire*, 2 (2008), pp. 15-26, versiunea engleză "Historical Emotions, Historians' Emotions" on line pe http://emma.hypotheses.org/1213

Niemeier, S., R. Dirven (eds.), 1997, *The language of emotions. Conceptualization, expression, and theoretical foundations*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Novakova, I., A. Tutin (éds.), 2009, *Le lexique des émotions*, ELLUG, Université Stendhal Grenoble.

Oatley, K., 1993, „Social construction in emotions", în M. Lewis, J. M. Haviland (eds.) 1993: 341-352.

Plantin, Chr., 2011, *Les bonnes raisons des émotions. Principes et méthode pour l'étude du discours émotionné*, Berna, Peter Lang.

Plantin, Chr., M. Doury, V. Traverso (éds.), 2000, *Les émotions dans les interactions*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.

Picoche, J., 1976, *Le vocabulaire psychologique dans les chroniques de Froissart*, Paris, Éditions Klincksieck.

Quinn, N., D. Holland (eds.), *Cultural Models in Language and Thought*, Cambridge, Cambridge University Press.

Rastier, F. (coord.), 1995, *L'analyse thématique des données textuelles. L'exemple des sentiments*, Paris, Didier Editions, on line pe: http://www.revue-texto.net/Parutions/Analyse-thematique/Analyse-thematique.html

Reddy, W.M., 2001, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge, Cambridge University Press.

Reddy, W. M., 2009, "Historical Research on the Self and Emotions", in *Emotion Review*, 1, 4, pp. 302-315.

Rosenwein, B. H., 2002, "Worrying about Emotions in History", în *American Historical Review* 107 (2002), pp. 821–845.

Rosenwein, B.H., 2007, *Emotional communities in the Early Middle Ages*, New York, Cornell University Press.

Rosenwein, B.H., 2010, "Problems and Methods in the History of Emotions", in *Passions in Context: Journal of the History and Philosophy of the Emotion*, 1, 2010, on line : http://www.passionsincontext.de/index.php?id=557

Russell, J., 1991, "Culture and the Categorization of Emotion", în *Psychological Bulletin*, 1991, vol. 110, nr.3, pp. 426-450.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)

Scherer, K., 1995, *Le système mental en tant que composante de l'émotion*, Présentation lors des XXV Journées d'Etudes de l'Association de Psychologie Scientifique de Langue Française (APSLF), Coimbra, Portugal, 1995
Scherer, K. R., P. Ekman (eds.), 1984, *Approches to emotion*, Hillsdale, NJ, Erlbaum.
Simion, E., 2008, *Dimineața poeților*, București, Editura Polirom.
Stearns, P.N, C.Z. Stearns, 1985, "Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards", în *The American Historical Review*, vol. 90, nr. 4, pp. 813-836.
Stearns, P.N, C.Z. Stearns, 1986, *Anger: The Struggle for Emotional Control in America's History*, Chicago, The Univerity of Chicago Press.
Stoica, G., 2012, *Afect şi afectivitate. Conceptualizare şi lexicalizare în româna veche*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.
Sullivan, E., 2013, „Review article, The History of Emotions: Past, Present, Future", in *Cultural History*, 2.1., Edinburgh University Press, pp. 93-102.
Ursu, N.A., D. Ursu, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, vol. I, Iaşi, Editura Cronica.
Ursu, N. A., D. Ursu, 2006, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). Repertoriul de cuvinte şi forme*, vol II. Iaşi, Editura Cronica.
Ursu, N. A., D. Ursu, 2011, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, III, Partea I, Iaşi, Cronica
Venegas García, M., 1989, *El campo semántico „tristeza" en espanol (siglos XII-XIX)*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense.
Vintilă-Ghițulescu, C., 2006, *Focul amorului. Despre dragoste şi sexualitate în societatea românească, 1750-1830*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Walton, D., 1992, *The place of emotions in argument*, University Park, The Pennsylvania State Univerity Press.
Weigand, E. (ed.), 2004, *Emotions in Dialogic Interactions*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
White, G. M., J. Kirkpatrick (eds.), 1985, *Person, self, and experience: Exploring Pacific Ethnopsychologies*, Berkeley, University of California.
Wierzbicka, A., 1999a, "Emotional Universals", în *Language Design* 2, pp. 23-69.
Wierzbicka, A., 1999b, *Emotions across languages and cultures: Diversity and Universals*, Cambridge, Cambridge University Press.
Wierzbicka, A., 2009, "Language and metalanguage: key issues in emotion research", în *Emotion Review*, vol I, nr. 1 (Jan. 2009), SAGE Publications and The International Society for Research on Emotion, pp. 3-14.
Wilson, P. (ed.), 2012, *Dynamicity in emotion concepts*, Berne, Peter Lang.

BDD-A7020 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:14 UTC)